

Výtvarný projev sexuálně zneužívaných dětí

Na stále aktuálnější téma sexuálního zneužívání dětí vyšly ucelené publikace. Vzhledem k nedostatku času rodičů, učitelů i vychovatelů považují za důležité naznačit ve zkratce, jak lze rozpoznat některé varovné signály.

» Do nejrizikovějších skupin patří děti často ponechávané bez dozoru nebo hlídané pochybnými osobami, děti, jejichž matka je delší dobu mimo rodinu nebo jí její profese nedovoluje být s dítětem v noci. «

Dítě, které mělo bezprostřední zkušenost se sexuálním zneužitím, zpravidla vykazuje náhlé, nápadné změny chování (přepadlost, skleslost a někdy výrazná snaha uniknout kontaktu s dospělými nebo naopak získat pozornost, omluvy z hodin TV pro stud za modřiny atd.). Pochopitelně dochází taktéž ke změnám ve školních výsledcích zneužívaného dítěte a také častým, oprávněným stížnostem na somatické obtíže, jimiž jsou zpravidla bolesti hlavy a břicha. Zneužívané děti mohou také trpět enurézou (denním a častěji nočním pomočováním bez organické příčiny), poruchami spánku, zvracením, nechutenstvím apod.

Syndrom přizpůsobení

Trvá-li sexuální zneužívání delší dobu, tedy i několik let, nahradí tyto reaktivní stavy tzv. syndrom přizpůsobení, který s sebou nese také některé znaky regresivního chování (např. cucání palce, spaní s hračkou, se kterou dítě spalo jako malé atd.), ale i nepřiměřené sexuální projevy zneužívaného dítěte (nepřiměřené projevy fyzického kontaktu s relativně cizím dospělým člověkem, dítě atakuje své vrstevníky osaháváním genitálií, nápodobou prožitých situací, apod.). Syndrom přizpůsobení není ničím jiným nežli adaptací, kterou lze nejlépe vysvětlit věkem nejčastěji zneužívaných dětí. Nejohroženější skupinou jsou totiž děti do 8 let, zejména dívky. Je pochopitelné, že v tomto věku je dítě závislé na pomoci dospělých, zejména své matky. Vzhledem k tomu, že většina sexuálního zneužívání je obecně ze strany mužů, a jak plyne ze statistiky uveřejněné dr. Halfarovou v roce 1995 z téměř

48% případů vlastních rodičů, ze 13% nevlastních rodičů či druhů a z 24% známých lidí, pak lze dovodit, že matky v mnoha případech zneužívání trpí a skrývají. Pokud dítě nenachází pomoc u nejbližších, přizpůsobí se, lépe řečeno trpí, „jako by to bylo správné“ nebo proto, že mu nic jiného nezbyvá.

Pomineme-li individuální zvláštnosti, jsou nepřiměřené sexuální projevy dlouhodobě zneužívaného dítěte dány předčasnou aktivizací jeho sexuálního vývoje. Ta má často za následek, že se jedinec, jenž byl coby dítě sexuálně zneužíván, uchyluje ke stejné patologickým sexuálním projevům ve své dospělosti.

Do nejrizikovějších skupin patří děti často ponechávané bez dozoru nebo hlídané pochybnými osobami, děti, jejichž matka je delší dobu mimo rodinu nebo jí její profese nedovoluje být s dítětem v noci. Dále děti, které nebyly včas a vhodně poučeny o svém těle, sexuálním chování a o tom, jak by se měly v případě sexuálního útoku chovat. Velmi ohroženou skupinou jsou mentálně retardovaní, kde pachatel zneužívá jejich znevýhodnění.

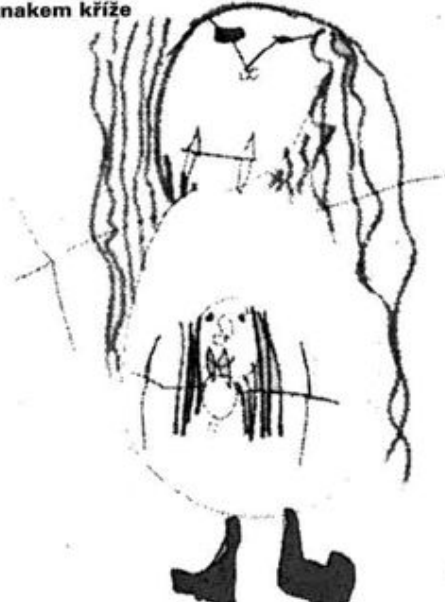
Diagnostika

Při diagnostice sexuálně zneužívaných dětí se často používá např. metoda demonstrace s použitím anatomických panenek. Anatomické panenky pomáhají malým dětem překonávat nedostatečnost ve vyjádření a formulaci toho, „co se stalo a jak“, a starším překonat stud a úzkost. Krom této metody je více než oprávněně používána také kresba, konkrétně test

Anatomické panenky používané v diagnostice sexuálně zneužívaných dětí

Obrázek s indikátory sexuálního zneužívání: agresivní ústa, velmi tenké paže, oči zdůrazněné náznakem kříže

Kresba čtrnáctileté dívky vykazující přímo studijní charakter (analytická kresba pohlavních orgánů)

„kresba rodiny“. Obě metody poskytují možnost „...odhalit psychické obsahy, o nichž by se (dítěti) nevypovídalo snadno...“ a které jsou jinak jen těžko dostupné.

Ve výtvarném projevu sexuálně zneužívaných dětí, tedy nejen v kresbě, ale i v malbě a haptické tvorbě (např. sošky z keramiky či plastelíny), se objevují některé zvláštnosti, které jsou zdrojem zašifrovaných hypotéz. Jak výše uvedeno, můžeme předpokládat sexuální zneužívání zejména osobami blízkými. Právě proto je psychologie při diagnostice používána kresba rodiny. Zde jsou mimo jiné rozkrývány vztahy mezi dítětem, rodiči a sourozenci. Všimáme si, koho dítě na svém obraze tzv. vytěsnilo, tedy který ze členů rodiny na obraze chybí a naopak, kdo je zdůrazněn a jak. Některá z postav může být zdůrazněna pouhým počtem detailů, jiné je příkládán symbolický důraz (široký opasek, chybějící ruce nebo ruce za zády, chybějící zdeformovaný či příliš dlouhý nos, pistole v ruku, symboly srdíček, kytiček apod.). Symboly mají v diagnostice zvláštní význam a je velmi náročné je interpretovat bez poměrně širokých znalostí od reaktivních stavů až po znalost dítěte jako celku, navíc vsazeného do kontextu nejen blízkého okolí. Taktéž je posuzováno umístění ztvárněných osob na ploše papíru atd.

Poměrně jednoduše lze najít vodítka v obrazech, ve kterých děti zobrazují postavy nahé se zdůrazněnými pohlavními znaky, zejména pokud tak ve volně motivované výtvarné práci činí opakovaně. Často mají takové obrazy až studijní charakter (detailní zobrazování pohlaví s opravami apod.). Zvláštní pozornost je nutné věnovat tzv. falickému symbolu (falos = mužský pohlavní orgán), který se v dětské kresbě ovšem již nemusí objevovat tak čitelně. Falický symbol bývá patrnější při modelování (např. plastelínou). Interpretace je zde o mnoho jednodušší, dítě se při modelování soustředí více na detaily ztvárnění (třeba mužské postavy). Bohužel nemáme vyhráno, protože s přirozeným zájmem o plastickou výtvarnou činnost se nesetkáme tak často a „nutit“ děti není možné, protože nejvyšší vypovídací hodnotu mají produkty vzešlé z intuitivní činnosti. Ta je podnětována zvláštní naléhavostí „něco sdělit“. Z hlediska výtvarné typologie je dětských haptických (hmatových) typů o mnoho méně.

Nehaptický typ dítěte se v případě naléhavé potřeby „něco sdělit“ uchyluje k co možná nejrychlejšímu způsobu – většinou nekolorované kresbě. Obecně říkáme, že dítě vnímá

Interpretačně velmi čitelná kresba, ze které je na první pohled zdůrazněn falický symbol. Záměrně uvádím příklady dětských kreseb, které již byly publikovány (viz uvedená literatura).

techniku výtvarného zpracování indifferently – je mu lhostejné, čím a jak k nám bude výtvarně promlouvat. Proto jsou volně vytvořené obrazy zneužívaných dětí spíše esteticky poněkud strohé. Říkáme, že v nich nese těžiště funkce sdělovací.

Při diagnostice si taktéž všimáme pořadí, ve kterém dítě zobrazí jednotlivé postavy (např. rodiny) a taktéž od jaké části těla dítě začíná postavy kreslit. Pokud mu to nebude činit obtíže, je mimořádně vhodné nechat je, aby kresbu či malbu volně komentovalo. Vynikajících výsledků lze dosáhnout, necháme-li dítě nakreslit cizí rodinu, ve které není něco v pořádku a nechat dítě komentovat, co a proč... Zpravidla okamžitě odpadá zodpovědnost a vina, kterou si pod výhrůžkami pachatele (např. otce) dítě přiznává, tedy „nesmím nikde nic říci“.

Upozornění

Závěrem bych rád čtenáře upozornil, že nelze uvedené jednotlivosti vytrhnout z kontextu. Tento článek pouze seznamuje s možnostmi, které poskytuje využití psychické projekce, jinak zcela náležející do rukou odborníků. Učitelé, vychovatelé a pomáhající profese mohou na základě zvláštních okolností a projevů dětí, s nimiž pracují, tušit „nějaký problém“, jehož existenci mohou některé nápadné projevy výtvarných produktů podpořit, nikoliv však potvrdit! Možné sexuální zneužívání nemůže být bez důkladného psychologického vyšetření ověřeno. Nelze tedy učinit závěr, že např. jen díky širokému pásku nakreslené postavy tatínka, je dítě sexuálně zneužíváno! Tatínek si totiž mohl koupit nový pásek a dítě má jednoduše potřebu jej nakreslit.

Zároveň nelze přehlížet signály, které vnímáme jako varující. Vezměme si hrůznou statistiku, ze které plyne, že zneužití bývají každá čtvrtá dívka a každý šestý chlapec. Na první pohled je patrné, jak složité je právní postavení nezletilého dítěte například v rodině, kde je zneužíváno otcem a matkou takové zneužívání tolerováno. Dítě z takové rodiny si postupně projde výše zmíněným „syndromem přizpůsobení“, až dojde k jeho poslední fázi, kterou je odvolání výpovědi, zpravidla pod tlakem rodiny. Postupujte proto mimořádně obezřetně a vždy ve prospěch dítěte! V případě vážných podezření doporučuji obrátit se např. na některé z dětských krizových center.

Mgr. Jiří Závora

Obrázek s indikátory sexuálního zneužívání: opouzdření (obkreslení) postavy čárou a vlnovkou), symboly srdíček a kočičky na sukni postava je nakloněná.

Chcete vědět víc?

Dunovský, J. - Dytrch Z. - Matějčková Z.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha, 1995

Davidová, R.: Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha, 2001

Capra, F.: Tkání života. Academia Praha, 2004

Halfarová, H.: Diagnostika a terapie sexuálního zneužitých dětí. ČLČ 11/1995

Halfarová, H.: Naše zkušenosti s pobyty sexuálního zneužitých dětí. Sb. z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Praha, 1994

Vaničková, E. - Provazník, K. - Hal-Moussová, Z. - Spilková, J.: Sexuální násilí na dětech. Praha, 1999

Špeciánová, Š.: Ochrana týraného a zneužívaného dítěte. Linde, 2000

Uždil, J.: Čáry, klíčky, paňáci a ta. Portál Praha, 2001

Wollschläger, M. a G.: Symbol v diagnostice a psychoterapii. Portál Praha, 2002

Petersen W. Z. - Hardin E. M.: Děti v tísni. Praha 2002